

JÓZSEF ATILA ÉS A POLITIKAI KÖLTÉSZET HATÁRAI

1. A versidézetek
forrása: JÓZSEF Attila
Összes versei, I–II, s.
a. r. STOLL Béla, Bp.,
Balassi, 2005.

2. Lásd ehhez még:
SIPOS Balázs, A ma-
gyar anti-ödipusz,
aszem.info, 2019.
jan. 5., <http://aszem.info/2019/01/a-magyar-anti-odipusz/>

3. N. HORVÁTH Béla, A líra
logikája. József Attila,
Bp., Akadémiai, 2008,

140.

4. TVERDOTA György,
Öntudat, Literatura,
2017/1–2, 102–103.

► Moholy-Nagy
László: A 19. olaj,
grafit, vászon,
80x95,5 cm, 1927
(Wikipédia)

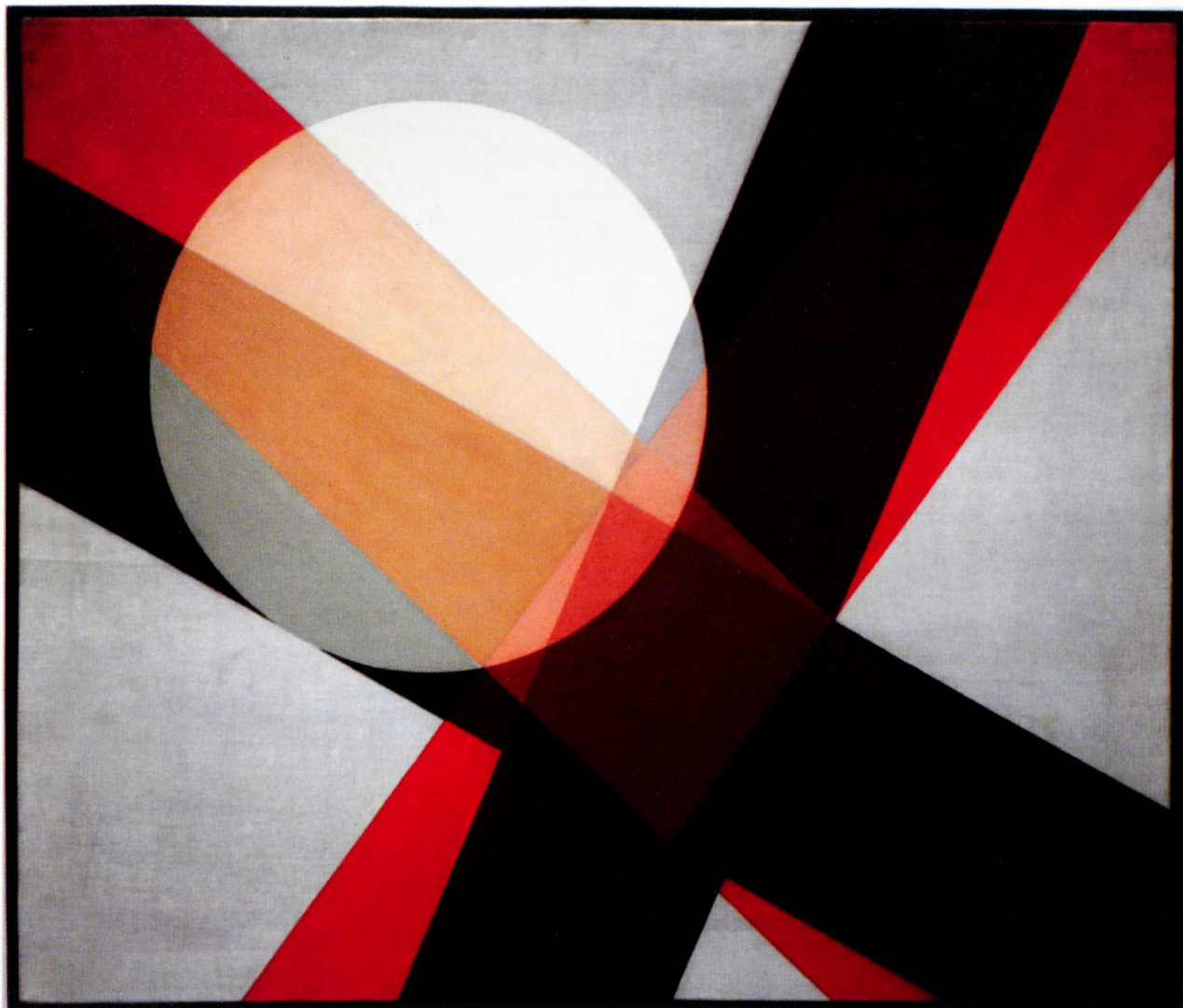
Az, hogy József Attila gondolkodását az 1930-as években erőteljesen meghatározta a marxista tájékozódás, jól ismert tény. A költő esetében ez nem csupán egyfajta sajátos – hiszen mélyen a német idealista filozófiában gyökerező szemléleti alapokkal kapcsolatba lépő, ám azokat valójában soha egészen felül nem író – bölcséleti beállítódást jelentett, hanem cselekvési programot is.

A költői működés társadalmi funkciója e szerint a program szerint kettős mivoltában képzelhető el. Egyfelől olyan műveket (is) kell írni, amelyek érdemben előremozdíthatják a társadalmi emancipációs törekvéseket, vagyis tevékenyen kapcsolódhatnak be a több fronton, így a kultúra területén is vívott osztályharcba (a költő többek között éppen ezt a vonatkozást hiányolja Kassák műveiből a *Kassák Lajos 35 verse* című kritikájában). Másfelől viszont ezeknek a műveknek a közvetítéséről sem szabad megfeledkezni, sőt azt aktívan elő kell segíteni, ami azt is jelenti, hogy a szerző az előbbi funkció érvényre jutásáért maga is felelősséget kell, hogy vállaljon. Innen nézve az emancipációs törekvéseket, egyszerre kiváltani/elősegíteni és irányítani hivatott irodalmi alkotások csakis helyes – az 1930-as évekbeli József Attila perspektívájából: az (egyéni) osztályöntudat felébresztésének szolgálatában álló („Öntudatos munkás, amíg él, nem tör soha sztrájkot!” – *Párbeszéd*)¹ – értelmezésük függvényében teljesedhetnek ki, bontakoztathatják ki a bennük rejlő

üzenetet, végrehajtva a beléjük kódolt különböző, ám lényegében egyetlen politikai középpont, vagyis a társadalmi emancipáció programja körül csoportosuló felhívásokat.

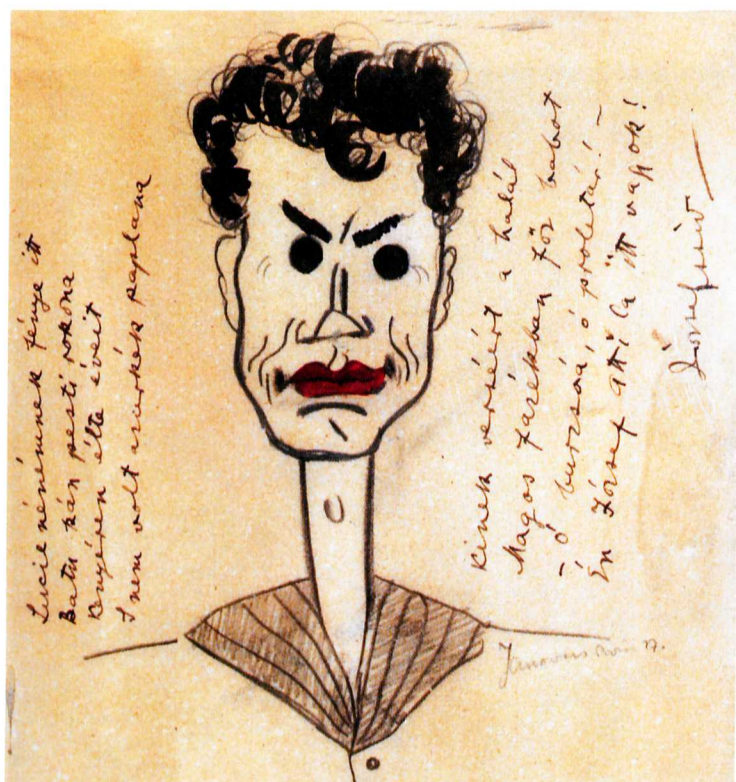
A költészet és az interpretáció ebben az összefüggésrendszerben elsősorban politikai tett („Vers, eredj, légy osztályharcos!” – *Szocialisták*). A költői beszéd esztétikai dimenziója – még akkor is, ha az explicit propagandához képest mégiscsak egy másik, hatékonyabb minőséget képvisel (innen a művészet legitimitása) –, valamint ennek hozzáférhetővé tétele ekkor a szerző politikai megnyilvánulásának eszköze. Az irodalom effajta elgondolása a mű egy olyan koncepciójával számol, amelyben az esztétikai kommunikáció a mű tematikus szintje által – a tanköltemények hagyományát megidézve – közvetített pedagógiai tanulságok, valamint ezek politikai következményei tekintetében egyfajta erősítőként működik, az előbbiek hatását mintegy a lehető legmagasabb fokra tekerve. A költészet mint a politikum médiuma tehát nem a bensőséges önkifejezés közege, és még kevésbé az önnön céljaként elgondolt művészet zónája (ennyiben pedig bizonyos értelemben egy, a romantika előtti irodalomfogalomhoz nyúl vissza). A politikum médiumaként felfogott vers nem más, mint a társadalmi folyamatokba való beavatkozás egy lehetséges formája.²

Nem véletlen, hogy József Attila – amellet, hogy értekező írásaiiban tárgyalta a költészet

mibenlétét és feladatát (*Kassák...*, *A művészet kérdése és a proletárság*, [Bevezetés, mely borsot tör], *Kosztolányi Dezső, A mai költő feladatai*), és marxista szellemiségű szemináriumokat is tartott³ – 1931 és 1933 között kitartóan próbálkozott azoknak a költői műveinek az önálló közvetítésével, amelyekről úgy vélte, képesek lehetnek a városi munkásságot elérni, és ekként az osztályharc ügyét előrébb vinni. Munkásgyűlésekre járt, verseket olvasott fel, és a jelenlévőket megkísérelte bevezetni ezek értelmezésébe – nem sok sikerrel.⁴ Kudarcai azt példázzák, méghozzá igencsak látványosan, hogy a nyelvi összetettségnek azon a fokán, amelyen a költő megdöbbentően sok verse, versrészlete áll, a politikum médiumaként elgondolt költészet koncepciója egészen egyszerűen összeomlik. Hiába a közérthetőség, egy áttetsző nyelv követelménye, ha a megalkotott mű – és *irodalmi* művek esetében mindig ez a helyzet – képtelennek mutatkozik

A KÖLTÉSZEZET MINT A POLITIKUM
MÉDIUMA TEHÁT NEM A BENSŐSÉGES
ÖNKIFEJEZÉS KÖZEGE, ÉS MÉG
KEVÉSBÉ AZ ÖNNÖN CÉLJAKÉNT
ELGONDOLT MŰVÉSZET ZÓNÁJA
[...]. A POLITIKUM MÉDIUMAKÉNT
FELFOGOTT VERS NEM MÁS, MINT
A TÁRSADALMI FOLYAMATOKBA VALÓ
BEAVATKOZÁS EGY LEHETSÉGES
FORMÁJA.

▲ Janovics András
karikatúrája József
Attiláról, 1927
(a József Attila Em-
lékhelyen kiállítva,
fotó: Czimbal Gyula)

► Kassák Lajos:
Képarchitektúra, olaj,
karton, 28x20,5 cm,
1922 (Magyar Neme-
ti Galéria)

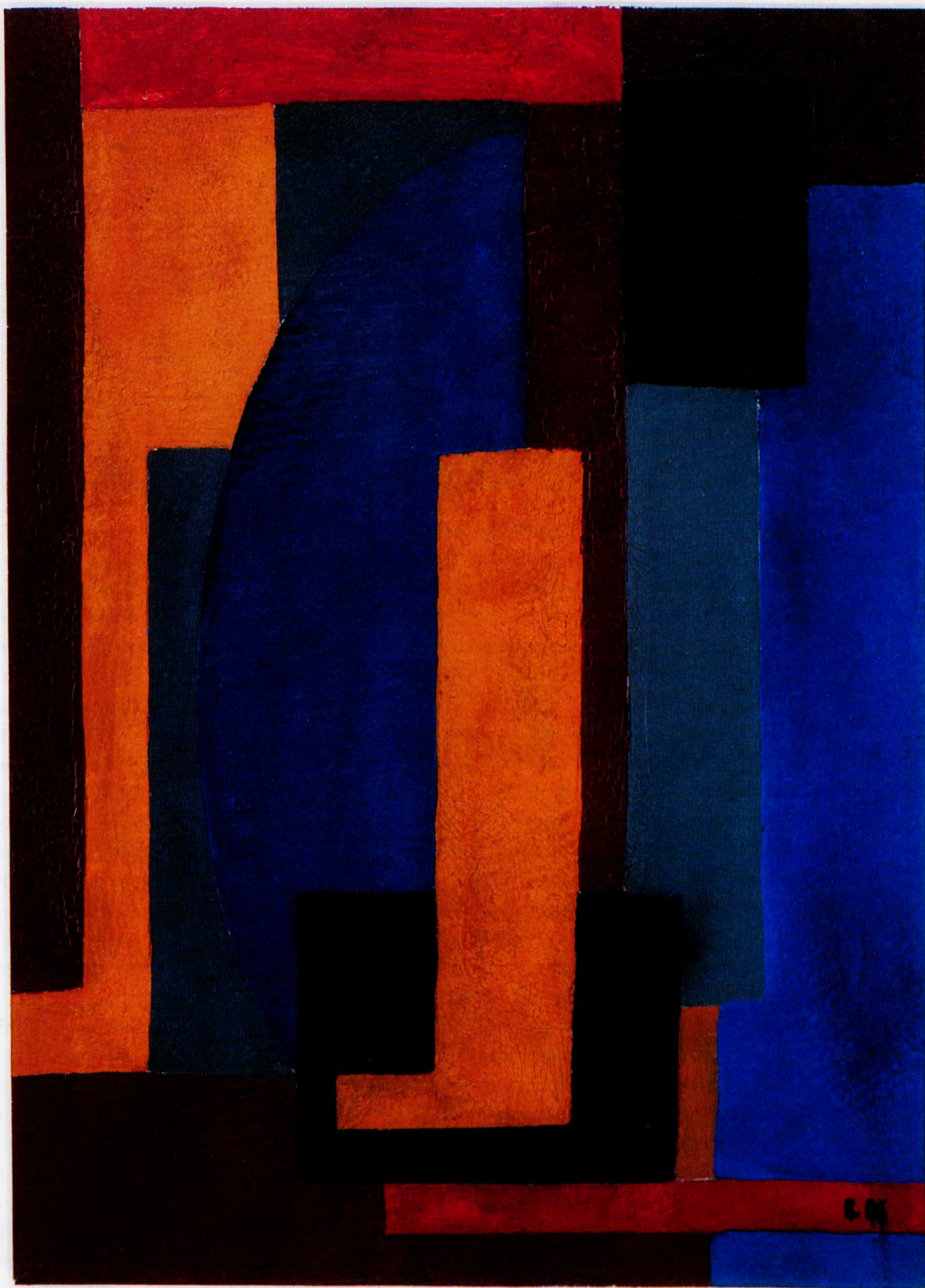
a gondolatok tiszta közvetítésére. A költő és a proletárközönség közötti szakadékot pontosan az a nyelv nyitja fel, amely a politikai kommunikáció megbízható csatornájaként lenne hivatott funkcionálni. Ezt a József Attila által is észlelt csődöt ugyanakkor pusztán egy, a közönségről és annak befogadóképességéről szőtt illúzió szertefoszlásaként vagy a proletár öntudat univerzális fejleszthetőségébe vetett hit megrendüléseként értelmezni teljes félreértés. Az 1934-es *Alkalmi vers a szocializmus állásáról* maga sem a mozgalommal történő szakítás, hanem egy, a politikum tiszta közvetíthetősége iránt táplált bizalom elvesztése miatt módosult irodalomszemlélet horizontjából szólal meg radikálisan másként, mint a költő korábbi marxista alkotásai. A cím félrevezető: a mű inkább az *Ódához* és az *Eszmélethez* áll közel („Fák közt, / virág közt / ülök egy padon. / Kotyogok, mint egy elhagyott csónak, / sok lány levegő locsolgat – / a szabadság nagy csendjét hallgatom. / S valami furcsa módon / nyitott szemmel érzem, / hogy testként folytatódok / a külső világban – / nem a fűben, a fáknban, / hanem az egészben.”).

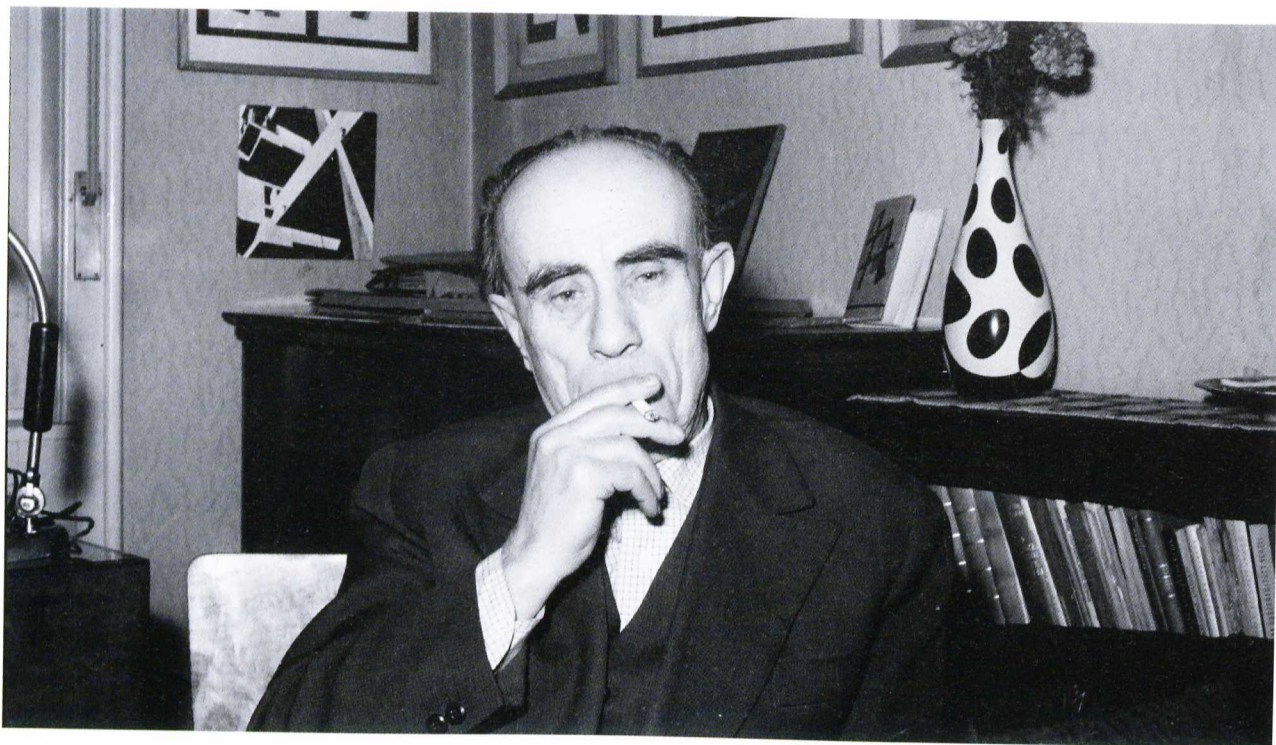
Az irodalmi nyelv önmegmutatkozása a politikai kommunikáció kudarchelyzeteiben mindenekelőtt a fentebb bemutatott irodalomszemlélet totális vereségét adja hírül. Azt, hogy – ha úgy tetszik – József Attila versei mélyebb

tudással bírnak az irodalom teljesítőképeségéről, mint az 1930-as évek elején még a mozgalmi tevékenység bűvöletében élő, és a marxizmussal haláláig nem szakító, ám annak hazai képviselőivel és irányzataival egy idő után azonosulni képtelenné váló költő maga. Ha van az explicit politikai költészet 1930 és 1933 között született korpuszának irodalomtörténeti szempontból maradandó része, az csakis az intenció és a nyelv poétikai-retorikai szétkapcsolásának köszönhető.

Ennek a politikai eszközszerűségre nézvést rombolólag, az irodalom nyelviségének érzékelhetőségére pedig építőleg ható szétkapcsolásnak – amellet, hogy a költő képeinek benyolult, sokszor kifejezetten enigmatikus volta könnyen érheti váratlanul az olvasót („El innen, el – / Ellenség ő, ellenségünk páralepte szemével – / nekünk vaskörmével kívül, a hideg kályhán csörömpöl, guggol a gond.” – [*Hová forduljon az ember...*]), ahogy a gyakori szentenciászerű megállapítások sem tekinthetők mindig épp egyértelműnek – az az egyik legfőbb oka, hogy József Attila azon költeményei, amelyek a marxista politikafilozófiával hozhatók összefüggésbe, még ha nyelvi összetettségüket illetően nem is érnek fel ezekig, tematikai, poétikai és/vagy intertextuális dimenzióik tekintetében olykor visszamatatnak a költő 1920-as évekbeli avantgárd korszakának alkotásaira, felvillantva valamit a szerző majdani nagy gondolati verseire jellemző, a politikai kommunikáció instrumentális folyamatát megakasztó, felfüggesztő vagy kitörő, egyedülálló képalkotási módból.

Már ezt előlegezi meg az 1926-os *Munkás* című vers is: „Sok mindent akarok elmondani elfeledett testvéreidről, akik a vén fák gyökereit betakarják / Hova melegen bűnnek a kígyók, isznak

▲ Kassák Lajos
Bécsi úti otthonában
(Fortepan/Hunyady
József)

a csillagok szelíd tejéből, aztán szép halk énekbe fognak [...] Egyszerűen akarok szólni, hisz te akartad”. Ebbe a szólamba tagozódik *A város peremén*: „Nem isten, nem is az ész, hanem / a szén, vas és olaj, // a való anyag teremtett minket / e szörnyű társadalom / öntőformáiba lötytyintve [...] Papok, katonák, polgárok után / így lettünk mi hú meghallói a törvényeknek; / minden emberi mű / értelme ezért bűg mibennünk, / mint a mélyhegedű. [...] Föl a szívvel, az üzemek fölé! / Ily kormos, nagy szivet / az látott-hallott, ki napot látott / füstjében fulladni meg”. Ahogy az egyébként erőteljesen mozgalmi jellegű *Munkások* is: „Idegünk rángó háló, / vergődik benn’ a mult sikos hala.” Szintén a politikai üzenet kódját törli fel az alábbi sor a *Lebukott* című versben: „Tél lesz, ragyog a fagy s az éhhalál.” Avantgárd hatást mutató képek figyelhetők meg a tömegképének színrevitele esetében: „Munkát! kenyeret! / Jön a tömeg, a tömeg! / Mint a megriadt legyek / röpdülnek róla a kövek. [...] A tömeg / járó erdő rengeteg, / ha megáll, vér a gyökere.” (*Tömeg*)

Az avantgárd és a politikai korpusz szoros viszonyára jó példa, ahogy a költő egy 1930-as, marxi ihletettséggű versében írja újra egy 1926-os, avantgárd szövegképzési eljárásokat mozgósító alkotását: „Anyám meghalt, most nem tudom mit tegyek véle, / a bögrét a két kezébe fogta, / egy vasárnap, ugy estefelé, csöndesen

elmosolyodott [...] ha Kínában él, őt küldik el a sárkányokhoz, / de ő föláll, / a sárkány meszszire lakik tőlem, kis rizsemért most hazafutok, / gyászkoszorúm is megfonom helyettetek. [...] a mosásban kicsit meggörnyedt, / én nem tudtam hogy fiatalasszony, / álmában tiszta kötenyt hordott, a postás olyankor köszönt néki” (*Anyám a mosásban gyászkoszorú*); „A bögrét két kezébe fogta, / ugy estefelé vasárnap / csöndesen elmosolyodott [...] Anyám volt, apró, korán meghalt, / mert a mosónők korán halnak [...] Törékeny természetét a tőke / megtörte, mindig keskenyebb lett – / gondoljátok meg, proletárok – – / A mosástól kicsit meggörnyedt, / én nem tudtam, hogy ifju asszony, / álmában tiszta kötenyt hordott, / a postás olyankor köszönt néki” (*Anyám*).

Az avantgárd poétikák emlékezetének integrációja, amely József Attila késő modern költeményeit igen nagy mértékben határozza meg (*Téli éjszaka, Eszmélet, Költőnk és kora* stb.), már a politikai költészet egyes kísérleteiben is ott munkál. Ez egyaránt igaz bizonyos agitatív-forradalmi, valamint az egy általánosabb szinten emancipatorikus-érzékenyítő, a munkásosztály létviszonyait színre vivő darabokra. E művek irodalomtörténeti szerepére, az életmű avantgárd és késő modern szolamait összekötő darabjaira innen nézve nyílnak rálátásunk.